

1. Murányi István (KLTE, Szociológia Tanszék)

2. Berényi Zoltán (Queens University, European Studies Institute)

Demokratikus magatartásformák és nemzeti hovatartozás magyar és észak-ír egyetemisták körében

I. BEVEZETÉS

A magyarországi politikai rendszer változását megelőző időszak politikai szocializációs folyamatainak leírásával - eltérő szemlélettel és különböző paradigmákat követve - több összegző monográfia és tanulmánykötet foglalkozott¹. A kilencvenes évekre alapjaiban megváltozott politikai környezet módosította a politikai szocializáció értelmezési keretét és fogalmi apparátusát, új szocializációs faktorok és kutatási irányok jelentek meg (Stumpf, 1992), azonban változatlanul szükséges a korábbi időszakot jellemző "kettős szocializáció" attitűdökben rögzült továbbélésének vizsgálata. A politikai rendszer megváltozása (szabad választások, többpártrendszer, demokratikus intézményrendszer) természetesen jelentette a politikai szocializáció intézményi kereteinek változását is. Ugyanakkor a demokrácia mindenkori működése s jövőbeli sorsa nemcsak intézményes feltételei meglétének, hanem legalább ugyanilyen mértékben az intézményeket működtető polgárok értékrendszerének, attitűdjeinek is függvénye (Greven; 1995). Demokratikus értékek, meggyőződések, habitusok pedig nem "természetes beállítódások", hanem minden esetben csakis tanulás eredményeként jöhetnek létre (McClosky, 1964). Ez utóbbi tény kiemelten fontos kutatási területtől emelte a fiatal generációk demokrácia értelmezésének és a demokráciához való viszonyának vizsgálatát. E viszonyban másfelől, a társadalom normatív képe is megjelenik a (hon)polgáriság [citizenship] modern fogalmában². E fogalom tartalmának a nemzetállam kontextusában történő meghatározása Kelet-, valamint Közép-Európa országaiban mindenütt napirenden lévő feladat. A különböző identitások (különösen a nemzeti identitás) vizsgálata felértékelődött szocializációs szerepe miatt is előtérbe került a politikai rendszer változását követő időszak politikai szocializációs kutatásaiban (Csepeli-Závecz, 1995; Szabó-Örkény, 1995). Mindezen okok miatt megnövekedett a nyugati polgári demokráciák és a posztkommunista viszonyok között zajló politikai szocializációs folyamatok összehasonlító elemzésének a jelentősége.

A hazai politikai szocializációs kutatásokat áttekintő írásában joggal hangsúlyozza Szabó Ildikó, hogy nagy szükség lenne a programszerűen tervezhet - a nyolcvanas éveket sem maradéktalanul jellemző - elméletileg és módszertanilag megalapozott, szisztematikus empirikus kutatásokra (Szabó, 1994). A kilencvenes években már születtek olyan kutatási eredmények, amelyek alkalmasak a megváltozott politikai szocializáció jellemzésére, de a társadalomtudományi kutatások szűkös forrásai és a kutatói intézményhálózat anomáliái nem valószínűsítik, hogy ezek a vizsgálatok egymáshoz kapcsolódva, koordinált keretek között folytatódjanak. Ezért a nagy elemszámú, országosan reprezentatív vizsgálatok mellett

¹ A két legfontosabb kötet Szabó Ildikó (Az ember államosítása. Budapest, Tekintet Könyvek, 1990) és Kéri László (Politikai folyamatok szocializációs metszetben. Budapest, Társadalomtudományi Intézet, 1989) munkája.

² Az angol nyelvű irodalomban használt 'citizenship' fogalmat - jobb híján - '(hon)polgáriság'-ként fordítva használjuk.

megnövekedett a regionális, nem reprezentatív, de szociológiailag jól körülírható ifjúsági csoportokra vonatkozó adatfelvételek szerepe.³

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem nappali tagozatos hallgatóinak évfolyam és főszak alapján reprezentáló 400 fős egyetemista mintáján, 1994. februárjában végzett kutatásban elsősorban a demokráciához való viszonyt kifejező magatartásformák és a nemzeti hovatartozás kapcsolatát vizsgáltuk. A vallási hovatartozás és a vallásgyakorlás jellemzőinek elemzését a kilencvenes években "hivatalosság szintjére emelt vallási szocializáció", a vallási ideológiák jelentőségének növekedése (Kéri, 1992) indokolta. Emellett az európai nemzetfejlődés típusaihoz köthető hovatartozás vizsgálatánál nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyes típusokkal jellemezhető országokban a vallásnak eltérő funkciója, illetve integratív szerepe van (Csepeli, 1992;).

Az adatfelvétel feldolgozását 1995 őszén megszakította, majd módosította egy összehasonlító kutatás lehetősége. Az etnikai és vallási konfliktusok színvonalává vált észak-írországi Belfast egyik egyetemén (Queen's University) a debreceni egyetemisták körében végzett kutatás során alkalmazott kérdőív rövidített változatát 200 szociológiát és politológiát hallgató diák töltötte ki.⁴ A debreceni vizsgálat eredeti célkitűzése - a politikai rendszer változása követően milyen demokratikus magatartásformák és nemzeti identitás jellemzi egy vidéki egyetem hallgatóit - további vizsgálati dimenzióval bővült. Milyen azonosság és eltérés van a közép-kelet-európai régiótól alapvetően eltérő politikai-társadalmi környezetben szocializálódott észak-ír és magyar egyetemisták nemzeti identitása és a demokráciához való viszonya, illetve ezek kapcsolódása között? Hogyan jellemezhetők ezen szempontok szerint azok a leendő észak-ír értelmiségiek, akik nemzettudatának történelmi keretét az Egyesült Királyságba politikailag beilleszkedni nem kívánó Írország, s a függetlenségért mindig is elkezeredetten küzdő írek - a kelet-európai diszkontinuitáshoz hasonló - történelme adja?

Az észak-ír kutatási eredményeit - az értelmezési korlátok miatt - elsősorban a magyar vizsgálat viszonyítási keretének tekintettük. Melyek ezek a korlátok?

1. Az észak-ír fiatalok politikai szocializációjára, nemzeti identitásuk jellemzőire vonatkozó meglehetősen szegényes szociológiai és politológiai empirikus kutatások többsége a konfliktus hatásaira koncentrál (Gallagher, 1989).

2. A jelenlegi észak-ír nemzeti identitás problémáinak komplex vizsgálata lehetetlen nagyívű történelmi folyamatok elemzése nélkül. Ez feltételezi a kelet-európai típusú és intenzitású nemzeti mozgalommal párosult önálló ír nemzettudat történelmi analízisét. Hogyan vette át az etnikai megkülönböztetés szerepét az asszimiláció hatására visszaszorult nyelvtől a katolikus vallás? Milyen történelmi tényezőkkel magyarázható, hogy míg Walesben és Skóciában megfigyelhető nemzeti ideológia kettőssége (kisebbségi és regionális önállóság és az átfogó brit nemzettudat), addig Írországban ez nem alakult ki?⁵ A fenti kérdések megválaszolása azonban nyilván másik megközelítésmódot igénylő, önálló tanulmányt igényelne.

³ Ilyen kutatásra példa Csanádi Márton és Lux Ambrus vizsgálata: Politikai rendszer változása és érték tudat. 300 budapesti középiskolás társadalmi és politikai értékrendje. Kutatás közben. Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1992.

⁴ A Soros Alapítvány ösztöndíja lehetővé tette, hogy 1995. október-december között a debreceni vizsgálatot irányító szerző (Murányi István) 3 hónapot tölthetett a belfasti Queens University, European Studies Institute vendégeként.

⁵Lásd bővebben: Joó Rudolf: Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában. Gondolat, Budapest, 1988. Arató Endre: A nemzetiségi kérdés Nagy-Britanniában. Budapest, 1978

A két adatfelvétel együttes elemzése előtt hipotézisként azt fogalmaztuk meg, feltehető, hogy a nyugat-európai nemzetfejlődést jellemző államnemzeti modellt preferálók körében inkább jellemző a demokrácia értékeinek az elfogadása, mint a herderi etnikai nemzetfogalmat (kultúrnemzeti modell) támogatók között. Feltevésünket a két nemzetmodell jellemzőinek lényeges eltéréseire alapoztuk. E kategorizáláshoz hasonló a "polgári nemzet" és "etnikai nemzet" megkülönböztetés.⁶ A két nemzetszemlélet a maga konkrétságában csak ideáltípusként létezik, adott megjelenésükben szétválasztásuk lehetetlen (Szűcs Jenő, 1981), de különbözőségük tételesen megfogalmazható. A szociológiai és politológiai irodalomban egyaránt részletesen taglalt eltérések közül, vizsgálatunk szempontjából számunkra elsősorban az alábbi pontok esetén megmutatókozó különbségek hangsúlyozását tartottuk fontosnak.

1. Az individuum-társadalom viszony. Míg a nemzeti társadalom megalapítását célul kitűző *kultúr/etnikai nemzeti* koncepcióban a csoporttagság normatív, a nemzettagság nem jog, hanem elsősorban kötelesség, addig az *állam/polgári nemzeti* fejlődéstípus központi eleme a polgárként meghatározott egyén (Csepeli, 1992). Max Weber kommunális és asszociatív viszonyokra vonatkozó kategorizálását követve azt mondhatjuk, hogy míg az első a dominánsan inkább a *kultúr/etnikai nemzeti* koncepcióhoz, a második az *állam/polgári nemzeti* fejlődéstípushoz köthető (Wesolowski, 1995).

2. A demokratikus intézményrendszer. A *politikai/polgári* vagy *államnemzet* olyan konszenzuson alapul, amelyet a demokratikus intézményrendszer működése hoz létre a nemzetállam polgárai között, míg a *nyelvi-etnikai nemzet* egyfajta mitikus-ideologikus azonosságtudathoz kötődik.⁷ A magyar nemzettudat lényeges tényezője, hogy az 1947 utáni kurzus - hasonlóan más közép-kelet-európai kommunista rendszerekhez - a nyugat-európai fejlődésre jellemző államnemzetet "fejlesztette tovább" olyan "pártállam-nemzettel", amelyben az eredeti államnemzet alapját képező demokratikus intézményrendszer pusztán formalitássá vált (Lázár, 1994).

3. A modernizáció. Modernizáción itt elsősorban olyan társadalmi folyamatokat értünk, melynek során egyrészt a köz- illetve magán szféra differenciálódása zajlik, másrészt ezzel párhuzamosan megtörténik a lakosság nagymérvű mobilizálása, s autonóm, illetve heteronóm bevonása nemzeti, gazdasági, politikai és kulturális arénákba⁸. E definíció segítségével lehetőség nyílik a "központi színterekbe" történő beillesztési folyamat eltérő módzataihoz tartozó sajátosságok kiemelésére. Az alapvető típusok a következő kategóriák szerint csoportosíthatók: a, *integratív*; b, *korporatív-klientista*; c, *korporatív-populista*⁹ (Mouzelis,

⁶Lásd bővebben: Christopher G. A. Bryant: Civic Nation, Civic Society, Civil Religion, in: John A. Hall (ed.), Civil Society. Theory, History and Comparison, Polity Press, Cambridge, 1995. 137-157.p.

⁷Napjaink nacionalizmussal foglalkozó kutatói közül talán Benedict Anderson az, aki legerőteljesebben érvel amellett, hogy a nemzetek minden esetben konstrukciók, saját szavaival 'elképzelt közösségek' ('imagined communities'). In: Benedict Anderson: Imagined Communities, 2nd edn, Verso, London, 1991, p. 6.

⁸A modernizációs folyamat egyik legkorábbi szociológiai elemzésére lásd: R. Bendix, Nation-building and Citizenship, Action Books, New York, 1969.

⁹Nicos Mouzelis kategorizálása szerint az egyes típusok a következő sajátosságokkal bírnak: az *integratív módra* az jellemző, hogy a lakosság bevonása nemzeti politikai küzdőtérbe viszonylag autonóm struktúrák által történik meg; a *korporatív-klientista* modellben a lakosságot a 'központi színterekbe' személyes kapcsolatok, igen nagy mértékben egyediségre épülő patrónus-kliens hálózatok által kapcsolják be. Ezek a hálózatok jellegzetes módon szövik át a társadalmat, nemcsak hogy nem követik, hanem éppen ellenkezőleg, aláássák a horizontális politikai szerveződés irányvonalait. Pártok és szakszervezetek szerveződése, tagjaik toborzása tehát nem annyira univerzalizisztikus, mint inkább partikuláris kritériumok alapján történik. A harmadik, *akorporatív-populista* típus jellemzője, hogy az újonnan érkezők az aktív politizálásba nem horizontálisan szerveződő érdekcsoportok, vagy vertikális irányban szerveződő kliens-hálózatok, hanem egy karizmatikus vezéralak által kapcsolódnak be. Ebben a modellben kulcsfontosságú, hogy a tömegek valóban kövessék e vezéralakot, akinek karizmája a legitimitás legfőbb forrása. Civil társadalom és a köz szférája között a fő kapcsolatot e vezér plebejus szervezete (ha egyáltalán létezik ilyesmi) jelenti.

1995). Az etnikailag és nyelvileg megosztott kelet-közép-európai térség problémáinak megoldására a legjobb megoldást kétségkívül a viszonylagos autonómiával bíró egyének horizontális szerveződési minták alapján végbevívó, nyugat-európai, ill. amerikai integratív mód szolgáltatathatná. Kérdés, a politikai rendszer változása az integratív, vagy inkább a korporatív-klientista, illetve a korporatív-populista típus érvényre jutásának esélyeit növelte-e meg. Az elmúlt évszázad történelme szinte futószalagon szállította a - sajnos csak elvétve figyelembe vett - érveket, miszerint kelet-európai térség politikai problémái nem oldhatók meg kultúrnemzeti alapon. A modernizáció bármely, fent említett módon történő sikeres végbevételének viszont előfeltétele, hogy a nemzetnek, mint politikai közösségnek ne csak nyelvi-kulturális-etnikai, hanem a másság jogának védelmét előtérbe helyező "nemzetközösségi" tartalmat is tulajdonítsunk (Kende, 1994.).

II. MAGYARORSZÁGI HÁTTER

Az első demokratikusan megválasztott kelet-európai rezsimek és pártok általában nem voltak eredményesek a fiatalok politikai szocializációjában. A fiatalok orientációja a demokrácia felé problematikusnak látszik a posztkommunizmusban, s még hosszú időszak szükséges a demokratizálódáshoz (Nagle, 1994). A gazdasági hanyatlás megállításának illúziójával összekapcsolt politikai rendszer változása a magyar ifjúság többségében a rendszer egészére vonatkozó, túlnyomórészt negatív ítéletekben összegződik. A politikai rendszer változása egyik politikai következménye, hogy átalakult a politika jelentéstartalma. A korábban külügyi események uralta politikaképben a kilencvenes évekre a belpolitikai események, a politikai szereplők váltak dominánssá (Stumpf, 1995). A belpolitika reprezentáns intézményei (kormány, parlament) és az olyan lényegi politikai folyamatok kerültek előtérbe, mint a döntés, az irányítás, a végrehajtás (Csepeli, 1994).

Gazsó Ferenc joggal nevezi paradox helyzetnek, hogy a fiatalok nem utasítják el a politikai demokrácia értékrendjét, ugyanakkor a demokratikus intézmények, hatalmi szervezetek és politikai pártok teljesítményével és működésével elégedetlenek. A többpártrendszer és a szabadon választott parlament politikusaival szemben a fiatalok többségének fenntartásai vannak. A korábbi időszakhoz hasonlóan a fiatalok többsége szerint nincs érdemi befolyásolási lehetőség a hatalmi döntésekre, a politika világa változatlanul a negatívan értékelt politikusok elkülönült terepére. Egyöntetű vélemény, hogy a hatalmi elitre általánosan jellemző a szűk érdekképviselet és az állampolgárok részvételi igényeinek a mellőzése (Gazsó, 1995).

Az érdekérvényesítés általánosan jellemző alacsony foka szervezeti ellentmondásra is visszavehető: a fiatalok kevesebb, mint egy százaléka tagja a száznál több ifjúsági szervezet valamelyikének. Mindezek, valamint az érdekbeszámítást elutasító hatalmi-politikai intézmények közönye instabil, kiszámíthatatlan társadalomképet, az állampolgár "magányának" képzetét erősíti (Gazsó, 1995).

III. ÉSZAK-ÍRORSZÁGI HÁTTER

Szemben a közép-kelet-európai országokkal, a nyugati demokráciák egyik jellemzője, hogy a domináns államnemzeti vagy kultúrnemzeti koncepciótól függetlenül, a nemzeti és etnikai hovatartozás és az állampolgárság összeegyeztetése napjainkban általában már nem okoz problémát. (Szabó-Örkény, 1995). Észak-Írország a nyugat-európai közismert kivételekhez tartozik, hiszen a vallási kisebbséghez tartozó katolikusok és a többségben lévő protestánsok jogilag és formailag azonos brit állampolgári státusza mögött eltérő nemzeti identitások, s ezek

ütközése közben keletkező problémák feloldására eltérő stratégiák preferálása húzódik meg. A vallási és etnikai megosztottság síkján megjelenő alapprobléma megoldásában, azaz Észak-Írország és Írország egyesülésének kérdésében a lakosság jelenleg is megosztott. (Az 1922-től az Egyesült Királyság részeként önálló politikai egységként létező Észak-Írországra és az Ír Szabadállamra 1949-től kettészakadt Írország újraegyesülését 1993-ban a katolikusok 49, a protestánsok 5 százaléka támogatta, míg az Unió fenntartását a katolikusok 36, a protestánsok 90 százaléka helyeselte).¹⁰

Az Észak-Írországban élők társadalmi-politikai identitását a közelmúlt empirikus identitásvizsgálatainak többsége a jelenlegi észak-ír konfliktus magyarázatához kapcsolja, illetve annak kulcstényezőjének tartja. Nem meglepő, hogy ebben a témakörben számos nagyobb kutatás készült, bár ezeket a vizsgálatokat egyoldalúság jellemezte, mivel nem végeztek összehasonlítást a különféle lehetséges identitások között (Moxon-Browne, 1991). Ebben a tekintetben áttörésként értelmezhető Neil Waddel és Ed Cairns kutatása, amely négy identitástípus - a brit, az ír, az ulsteri és az észak-ír - jellemzőit írta le. A szerzők lényeges megállapítása, hogy bizonyos identitások elutasítása legalább akkora fontossággal bír az önazonosság definiálásában, mint más identitásvonások elfogadása. Vallási csoportok önminősítését elemezve kimutatták, hogy a katolikusok az "észak-ír" terminust az "ír" terminushoz közel állónak tartják, míg a protestánsok gyakorlatilag a "brit" minősítéssel azonosítják. Vallási csoportok önminősítését elemezve kimutatták, hogy a katolikusok az "észak-ír" terminust az "ír" terminushoz közel állónak tartják, míg a protestánsok gyakorlatilag a "brit" minősítéssel azonosítják. A katolikusok a "brit" és az "ulsteri" terminust, a protestánsok az "ír" terminust utasítják el (Waddel-Cairns, 1991).

Az 1968-1992 között a lakosság körében végzett kutatásokra hivatkozik Karen Trew tanulmánya, amelyben a szerző elsősorban az Észak-Írországban él protestánsok és katolikusok ír identitását elemzi. A kutatások fontos tanulsága, hogy míg a katolikusok többsége írként határozza meg magát, a "zavargások" ("troubles") kezdetével a protestánsok elzárkóznak az ír önmeghatározástól. A nyílt és erőszakos konfliktusok megjelenésével a protestáns és katolikus közösségeken belül egyaránt kialakult egy kisebbség, amely nemzeti identitását észak-írként határozza meg. Ehhez az új kategóriához általában azok vonzódnak, akik szeretnék elhatárolni magukat a "zavargásoktól", illetve megkísérlik, hogy valamiféle pszichológiai távolságot teremtsenek a tartományi konfliktusok és énképük fontos jellemzői között. Továbbá azok számára is vonzó, akik olyan új identitásformát keresnek, amely túllép az észak-írországi hagyományos megosztottságon, s a protestáns brit és a katolikus ír törekvésekkel egyaránt összehangolható. Trew hangsúlyozza, hogy ez lehetne az a kategória, amely hídként szolgálna a megosztott észak-ír lakosság között (Trew, 1994).

IV. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

1. A minta néhány jellemzője

A 400 fős debreceni egyetemista és a Belfast-i 200 fős hallgatói alminták direkt összehasonlító elemzése nehezen indokolható módszertani problémákkal járt volna. A magyar és észak-ír egyetemistákat reprezentáló adatfelvétel hiányában ezért az összehasonlító elemzés minimális kritériumának való megfelelésre törekedtünk, s egy elfogadható elemszám csökkenéssel járó kvázi mintát képeztünk. A minta kialakításának egyik szempontja az volt, hogy az egyenlő

¹⁰Forrás: Social Attitudes in Northern Ireland. The fourth report 1994-1995. Edited by: Richard Breen, Paula Devine, Gillian Robinson. Appletree Press.

elemszámú magyar és észak-ír almintában csak társadalomtudományt hallgató egyetemisták szerepeljenek. A belfast-i vizsgálatnál ez adott volt, a magyar mintába csak a bölcsész hallgatókat soroltuk. A másik szempontunk - mely szintén elemszám csökkenéssel járt - a két almintá demográfiai azonossága volt. A két almintát úgy generáltuk, hogy a nem és a három kategóriás életkor változók szerinti megoszlás mellett a két változóval képzett kereszttáblás megoszlások celláinak elemszáma is azonos legyen az így kialakított, nem és életkor szempontjából teljesen azonos 165-165 fős magyar, illetve észak-ír almintát vontuk be a további elemzésekbe.¹¹

A két egyetemista mintán belüli vallási elkülönülés eltér a magyar, illetve az észak-ír társadalom egészét jellemző arányoktól. A debreceni egyetemisták jelentősen kisebb mértékben vállalták, illetve jelölték vallásos hovatartozásukat. Az ifjúsági korcsoportot országosan jellemző katolikus felekezeti többséget az évtizedek óta katolikus dominanciájú¹² magyarországi felekezeti arányok mellett, egy 1990-ben, egyetemisták körében készült kérdőíves kutatás is jelzi.¹³ Ezzel szemben a mintába került debreceni egyetemisták között a katolikusok és protestánsok aránya közel azonos (31, illetve 34 százalék). Ennek magyarázata a magyar adatfelvétel helyszíne, a túlnyomórészt protestáns Debrecen ("kálvinista Róma"), illetve a KLTE hallgatói vonzáskörzete. Az alföldi és a keleti megyékből származó hallgatók felekezeti arányait nyilván befolyásolja, hogy Magyarországon a protestánsok aránya a városokban és az Alföldön - ahol a nagyobb települések a jellemzők - jóval nagyobb, mint az ország más régióiban (Harcza-Tomka, 1994).

1. tábla

FELEKEZETI JELLEMZŐK
(százalékban)

	protestáns	katolikus	egyéb	válaszhiány
magyar egyetemisták	31	34	8	27
észak-ír egyetemisták	27	57	4	12

Az 1991-es népszámláláshoz hasonlóan, az 1993-as NISA survey adatai is azt mutatják, hogy az észak-ír felnőtt lakosság több mint fele protestáns, egyharmada katolikus.¹⁴ A mintánkban

¹¹A teljes és a két almintá nem szerinti megoszlása: férfi 20, nő 80 százalék. A korcsoportok arányai; 1973-ban vagy korábban született 54 százalék, 1974-ben született 27 százalék, vagy később született 19 százalék.

¹²Az 1930-as népszámlálás adatai szerint a 20 éves és idősebb népességre vonatkozóan a római katolikusok aránya 63.5 százalék, a reformátusok aránya 20.9 százalék. Ugyanezen korosztályra vonatkozó 1991-es kutatás adatai: római katolikus 69.9 százalék, református 17.8 százalék. (Szántó János: Vallásosság, vallásos hiedelmek Magyarországon. In.: Társadalmi riport 1992. Szerk.: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György. Budapest, 1992. TÁRKI). Az 1992-es felekezetkutatás adatai szerint 100 protestánsra 357.7 katolikus jutott (Kozma Tamás-Nagy Péter Tibor-Szigeti Jenő -Tomka Miklós: Felekezeti megoszlás Magyarországon. Zárótanulmány. Budapest, 1994. Oktatókutatató Intézet).

¹³A budapesti, pécsi és szegedi egyetemisták 570 fős mintájának 63 százaléka tartozott valamilyen felekezethez, 47.5 százalékuk katolikus volt, 8.6 százalékuk a református egyházhoz tartozott (Gábor Kálmán -Balog Iván: The Impact of Consumer Culture on Eastern and Central European Young. Educatio, 1995/2). Az 1992-ben 10-17 évesek 4000 fős mintáján készült kutatás eredményei szerint a kérdezettek többsége (56 százalék) katolikusnak vallotta magát. Református 15, evangélikus 3 százalék (Csepeli György-Závecz Tibor: Európai és nemzeti kötődések a magyar tizenévesek körében. Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. Szerkesztette: Gázsó Ferenc, Stumpf István. Ezredforduló Alapítvány, Budapest, 1995).

¹⁴Az 1991-es népszámlálás adatai szerint Észak-Írországon a protestánsok aránya 50, a katolikusok aránya 38 százalék. Az 1993-as NISA survey mintájában a válaszadók 58 százaléka volt protestáns, 32 százaléka

szereplő észak-ír hallgatók többsége viszont katolikus, a protestánsok aránya csupán 27 százalék. A teljes lakosságot jellemző felekezeti arányoktól való eltérésben feltehetően annak is szerepe van, hogy az észak-ír fiatalok között általában magasabb a katolikusok aránya.¹⁵

Az észak-ír egyetemisták körében jelentősen intenzívebb a templombajárási gyakorisággal mért vallásgyakorlás. A katolikus többségű észak-ír egyetemisták 37 százaléka, a magyar hallgatók 20 százaléka gyakori templombajáró, míg vallását soha nem gyakorolja az észak-írek 17, a magyarok 38 százaléka.¹⁶ A közép-európai és ír katolicizmus eltérő történeti hagyományait és jelenlegi súlyát jelzi, hogy a vallásgyakorlás intenzitása tekintetében jelentős különbség áll fenn magyarok és észak-írek között. A magyar és az észak-ír protestánsoknál viszont nem találkoztunk ilyen mérvű eltéréssel.¹⁷ A két vallási csoportot összehasonlítva, a magyar és az észak-ír egyetemistákra egyaránt érvényes az 1992-93 évi magyarországi rétegződés és mobilitás vizsgálat adataiból levont következtetés, mely szerint az egyházon keresztüli rendszeres vallásgyakorlás a katolikus felekezethez tartozók körében jóval gyakoribb, mint a protestánsok esetében (Harcza-Tomka,1994).

2. A demokratikus magatartásformák

A demokratikus magatartásformák mérésére már korábban többször alkalmazott¹⁸ kijelentéssor forrásául szolgáló tanulmányában (McClosky, 1964) a szerző 62 kijelentéssorral vizsgálja a demokratikus értékrendet. Ezek közül kiemelten fontosnak tartja a konszenzus vizsgálatát. McClosky részletesen elemzi azt a Tocqueville óta magától értetődőnek tekintett megállapítást, mely szerint a konszenzus valamiféle előfeltétele a demokraciának. Véleménye szerint azonban - Tocqueville-hez hasonlóan - az előfeltétel kritériumát elfogadók valamennyien elmulasztják a konszenzus definiálását, azaz pontosan mit foglaljon magában a fogalom. Egyeseknél (Lawrence Lowell) a konszenzus a legitimitás egyszer szinonimája, míg mások gyakran használják az alkotmányos kormányzáshoz elengedhetetlen, az "alapvető értékekkel", illetve "játékszabályokkal" kapcsolatos "egyezségi állapot" (state of agreement) kifejezést. Ugyanakkor elmarad annak tisztázása, hogy mennyire legyen kiterjedt az egyezmény és kire vonatkozzon: a választók egészére, vagy csupán azokra, akik aktív résztvevői a közügyeknek? Több szerzőt idézve (Robert Dahl, Samuel A. Stouffer) McClosky egyetért azzal, hogy a demokratikus normákkal kapcsolatos konszenzus nagyobb mértékben jellemzi a politikailag aktívabb és tudatosabb réteget, mint a szavazókat általában. V.O. Key egy lépéssel ennél is ment, kijelentvén: a demokrácia életképessége sokkal inkább tömegeből politikai befolyásuk, a közügyekre irányuló figyelmük és ezek alakításában vállalt aktív szerepük révén kiemelkedő "arisztokratikus család" értékeinek és tevékenységének függvénye.¹⁹ McClosky ezt figyelembe véve jutott a következő megállapításra: "... a demokratikus politikai rendszer életképességének

katolikus. Forrás: Social Attitudes in Northern Ireland. The fourth report 1994-1995. Edited by: Richard Breen, Paula Devine, Gillian Robinson. Appletree Press.

¹⁵A többször hivatkozott 1993-as NISA vizsgálat adatbázisát felhasználva a 18-25 éves korcsoportra vonatkozóan a következő felekezeti megoszlásokat kaptuk: katolikus 50, protestáns 35 százalék.

¹⁶Mindkét almintában 42 százalék a templombajárási gyakoriságát ritkának jelölők aránya.

¹⁷A protestáns hallgatók templombajárási gyakorisága; Magyar almintá - soha 29, ritkán 49, gyakran 22 százalék. Észak-ír almintá: soha 22, ritkán 46, gyakran 32 százalék. A katolikus hallgatók templombajárási gyakorisága; Magyar almintá - soha 25, ritkán 47, gyakran 28 százalék. Észak-ír almintá - soha 12, ritkán 39, gyakran 50 százalék.

¹⁸Wendy Ranade-Pippa Norris: Democratic Consensus and the Young. A Cross-National Comparison of Britain and America. Youth & Society. Vol. 15. No.4. June 1984.; Szekeres Melinda: Bölcsészhallgatók és a demokratikus megegyezés. Hipotézisek egy elővizsgálat kapcsán. Debrecen, 1989. Kézirat.

¹⁹V. O. Key: Public Opinion and the Decay of Democracy, Virginia Q. Rev., Vol 37. (Autumn, 1961) 481-94. p.

felmérésére irányuló bármiféle vizsgálat a társadalom ezen szektorának céltudatára, szemléletmódjára, valamint hiedelmére kell hogy alapozódjon" (McClosky, 1964, 364 p.).²⁰ A politikai elitre ("politikai osztály") vonatkozó konszenzus mellett a demokrácia tartalmi értelmezése volt a másik szempont, amely meghatározta a 62 kijelentés megfogalmazását. McClosky úgy véli, hogy Amerikában a demokráciával kapcsolatos értékekkel kapcsolatban jogosult az "ideológia" definíciót használni, majd egyértelműen felsorolja azokat az elemeket, melyeket a demokrácia fennállásával kapcsolatban mindenképpen érdemes megvizsgálni.²¹

A magyar és az észak-ír egyetemisták körében végzett vizsgálatunk eredményeinek értelmezésénél mindvégig tekintettel kell lenni arra, hogy a kérdőívben szereplő nyolc dimenzióba sorolt 62 kijelentéssel az amerikai liberális demokratikus értékekhez való viszony jellemezhető. Az egyes demokratikus dimenziókhoz²² tartozó pozitív, azaz demokratikus válaszokat - az adott kijelentéstől függően ez igenlő vagy tagadó volt - egyszerű súlyozással vontuk össze. Az adott dimenzióban lehetséges demokratikus válaszok el fordulását 100 fokozatú skálára transzformáltuk (értéke 0, ha senki nem adott volna pozitív választ, 100, ha mindenki pozitív választ adott volna), majd kiszámítottuk az egyes dimenziók almintánkénti átlagát és a szórását. Az eredeti 62 itemre adott egyetért -elutasító válaszok majdnem minden esetben esetben szignifikánsan különböztek.²³

²⁰A legutóbbi, elitekre vonatkozó kutatások szintén kiemelt jelentőséget tulajdonítanak az elitek demokratikus értékek melletti elkötelezettségének. Újabban ezt egyes szerzők (Etzioni-Halevy, 1995) - eltérően a korábbi megközelítésekétől - az elitek relatív autonómiájának mértékétől teszik függővé.

²¹A demokráciával kapcsolatos McClosky értékek: 1. egyetértés, illetve beleegyezés; felelősség, illetve elszámoltathatóság; 3. korlátozott, illetve alkotmányos kormányzat; 4. képviselő; 5. többségi uralom; 6. kisebbségi jogok; 7. politikai ellenzéki elve; 8. gondolat, illetve szólás, sajtó és gyülekezési szabadság; 9. egyenlő lehetőségek; 10. vallásos tolerancia; 11. törvény előtti egyenlőség; 12. törvényes védelemhez való jog; 13. a személyes döntés joga a személyes ügyekben.

²²Az egyes demokratikus dimenziók és fontosabb tartalmi jellemzői a következők: 1. A "játék szabályai" (Rules of the Game - a fair play szabályainak tiszteletben tartása, a jogszerű eljárás mód betartása, más jogainak tiszteletben tartása, a politikusok becsületessége, a törvényesség, a kisebbségi jogok) - 11 kijelentés. 2. Az általános szólás-és véleményszabadság (General Statements of Free Speech and Opinion)- 8 kijelentés. 3. A szólásszabadság és eljárás jogok speciális alkalmazása (Specific Applications of Free Speech and Procedural Rights- konkrét helyzetekre, szituációkra alkalmazott szólás és véleménynyilvánítás specifikus illetve alkalmazott-gyakorlati formák) - 9 kijelentés. 4. Politikai egyenlőség (Political Equality) - 5 kijelentés. 5. Társadalmi és etnikai egyenlőség (Social and Ethnic Equality)- 4 kijelentés. 6. Gazdasági egyenlőség (Economic Equality) - 5 kijelentés. 7. A kormányzat és politika iránti cinizmus (Cynicism toward Government and Politics - a politikai rendszerbe vetett hit, a rendszer befolyásolásának lehetőségei, a politikai-hatalmi intézmények és politikusok iránti bizalom)- 14 kijelentés. 8. Politikai jelentéktelenség (Sense of Political Futility- a személyes részvétel esélyei, befolyás a politikára) - 6 kijelentés.

²³A szignifikancia szintek a későbbi táblánál is mindig a Cramer's V próbára vonatkoznak. A 62 kijelentésre adott válaszok megoszlását a mellékletben közöljük.

2. tábla

A DEMOKRATIKUS MAGATARTÁSFORMÁK DIMENZIÓINAK ÁTLAGA

	Észak-ír egyetemisták		Magyar egyetemisták	
	átlag	szórás	átlag	szórás
A JÁTÉK SZABÁLYAI	63	18	45	18
SZÓLÁSSZABADSÁG - ÁLTALÁNOS	94	4	76	20
SZÓLÁSSZABADSÁG - SPECIÁLIS	71	14	30	18
POLITIKAI EGYENLŐSÉG	64	4	31	11
TÁRSADALMI ÉS ETNIKAI EGYENLŐSÉG	76	9	47	20
GAZDASÁGI EGYENLŐSÉG	79	10	46	18
POLITIKAI CINIZMUS	22	9	41	16
POLITIKAI JELENTŐSÉG	33	24	22	11

A 2. tábla adatai azt mutatják, hogy az észak-ír egyetemisták - a politikai cinizmustól eltekintve - minden dimenzióban jelentősen nagyobb mértékben fogadják el a liberális demokrácia értékeit tartalmazó kijelentéseket. A politikai rendszerbe vetett hit, a politikai intézmények iránti bizalom, azaz a cinizmus dimenzió átlagértéke - a saját csoport dimenzióhoz viszonyítva - nem a magyar egyetemistáknál kiugró, hanem az észak-íreknél jelentősen alacsony. A szólásszabadság, mint demokratikus érték mindkét almintában a leginkább preferált dimenzió, azonban az általános szintű elvi megfogalmazások szintjével szemben a konkrét társadalmi helyzetekre vonatkozó szólás- és vélemény szabadság támogatása jelentősen alacsonyabb a magyar egyetemisták körében. Demokratikus gondolatok, értékek s játékszabályok sohasem tiszta formában, s valamiféle izoláltságban hanem minden esetben csakis konkrét helyzetekben tanulhatók (McClosky, 1964). Az észak-ír és magyar egyetemisták közötti, szólásszabadság esetén belül a konkrét és általános tekintetében meglévő támogatottság-különbség emiatt egyértelműen utal arra, hogy a demokratikus kontextusban megszerezhető konkrét tapasztalatok tekintetében mindenképpen eltérés kell legyen magyar és észak-ír egyetemisták között. Az országos mintákon készült hazai politikai szocializációs kutatások eredményeit összegző tanulmányok megállapításaival korrelál, hogy a magyar egyetemistákat legkevésbé a személyes politikai befolyás súlyának pozitív megítélése jellemzi. Ugyanakkor az észak-ír hallgatók többségét szintén jellemzi a politikai jelentéktelenség érzése. Az idézett hazai empirikus kutatási eredmények tükrében meglepőnek tűnik, hogy a rendszerbe vetett hit, a kormány iránti bizalom (politikai cinizmus) magyar egyetemisták körében relatíve magas. Ennek valószínűleg az magyarázata, hogy a fiatalok gondolkodásában a demokrácia

fogalmában kitüntetett szerepe van a politikai intézményeknek, amit alátámaszt egy 1995-ben végzett kutatás eredménye is.²⁴ A demokrácia értelmezésére vonatkozó lakossági vizsgálatok nem csak Magyarországra, hanem a posztkommunista régió országainak egészére vonatkozóan igazolták, hogy "... a demokrácia fogalma legerősebben a politikai-institucionális dimenzióban jelenik meg, vagyis leginkább a politikai szabadságot, a törvény előtti jogegyenlőséget és a többpártrendszert értik rajta, legkevésbé pedig a liberális-individuális kategóriába tartozó morális szabadságot"(Simon, 1995. 116 p.).

3. Nemzeti hovatartozás

A felnőtt lakosság körében végzett hazai empirikus kutatások egyik legfontosabb tanulsága, hogy a magyar nemzet és magyarság fogalmakat eltérő logikák szervezik. A magyarság fogalom elsősorban a kultúrnemzeti nemzetfejlődés vonásaihoz kapcsolódik, míg a magyar nemzet fogalmi értelmezése az államnemzeti modellhez áll közel (Lázár,1994). Egy 1992-ben végzett megyei kutatás fontos megállapításaként értékelhetjük, hogy az elsősorban jogi-állampolgári fogalomként értelmezett nemzet és a dominánsan kulturális-identitásbeli aggregátumként értelmezett magyarság nem zárják ki egymást, sőt a magyarság fogalom is az államnemzet elemekhez kapcsolódik, mivel ezen elemek elutasításán alapul (Szabó-Murányi,1993). A felnőtt lakosság tehát a magyarság kritériumai közül elsősorban a magyar anyanyelv és a magyar származás szükségességét preferálja, azonban ha az önbesorolás - magyarnak vallja magát - is szerepel a felkínált magyarság feltételek között, akkor ez válik a legfontosabb szemponttá.

A felnőtt lakossági mintákon tapasztaltakkal szemben az ifjúsági korcsoportok magyarság értelmezése némileg eltér. Két korcsoportot (14-15 és 10-17 évesek) országosan reprezentáló mintán lebonyolított kutatás során a kérdezettek magyarságfogalom értelmezését gyakorlatilag megegyező kijelentéssorral vizsgálták. Mindkét adatfelvétel eredménye azt mutatja, hogy a fiatalok számára az anyanyelv mellett nem a származás, hanem az állampolgárság - közel azonos mértékben - a leginkább fontosnak tartott kritérium. A felnőtt magyarságértelmezéstől eltér másik sajátosság, hogy az önmeghatározás csak az anyanyelv és az állampolgárság után szerepel a fontossági rangsorban. A különböző magyarság szempontok összekapcsolódásának vizsgálatát, a magyarság fogalom szerkezetét, mindkét esetben főkomponensanalízissel elemezték, s az egyéni önmeghatározás mindkét vizsgálatban önálló faktorban különült el. (Csepeli-Závecz, 1995.; Szabó-Örkény, 1995). A fiatalok magyarságfogalmát a lakóhely, illetve a regionálitás feltehetően befolyásolja: 1993-ban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye középiskolásait reprezentáló 1165 fős mintán végzett vizsgálatunkban az anyanyelv mellett nem az állampolgárságot, hanem a származást említették legtöbbször, mint a magyarsághoz szükséges kritériumot (Murányi, 1995). Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a tizenévesek magyarság fogalmát a két nemzetfogalom koncepció egy - egy elemének (állampolgárság, illetve anyanyelv) kiemelt hangsúlyozása és az önmeghatározás külön típusként való elkülönülése jellemzi.

²⁴A CEU Research Support Scheme támogatta "A demokrácia szociális reprezentációja" nemzetközi összehasonlító vizsgálat magyarországi adatfelvételét és jelenleg is zajló elemzését Erős Ferenc (MTA Pszichológiai Intézet) vezeti. A 300 fős mintán lekérdezett kérdőíves adatfelvétel során azt is vizsgáltuk, hogy a kérdezettek milyen elemekkel magyarázzák a demokrácia fogalmát. A kérdőívben felsorolt 33 kifejezést annak megfelelően kellett minősíteni, hogy milyen mértékben segít az adott fogalom a demokrácia szó jelentésének a magyarázatában. A főkomponensanalízis során elkülönült kilenc típusból a 18-23 éves korcsoportot a következő főkomponensek (és faktorsúlyok) jellemezték: Politikai intézmények 0.12, Egalitáriánus-közjog 0.16, Nemzeti-ideológia -0.31, Individuális-érdek -0.22, Individuális-jog -0.17.

Az észak-ír vizsgálat kérdőívében szereplő nyitott kérdésre - "How do you define your national identity?" - adott válaszokat a kategóriánként el forduló alacsony elemszámok miatt két csoportba soroltuk.²⁵ A nemzeti identitásukat írként meghatározó hallgatók 56 százalékos arányával szemben a válaszadók 33 százalékát soroltuk a brit önazonosságot jelölő kategóriába. Figyelemre méltó, hogy minden tizedik (11 százalék) belfast-i hallgató vagy nem válaszolt, vagy kitérő választ adott. A nemzeti identitás és a vallásos hovatartozás - hasonlóan a több éve végzett észak-ír lakossági kutatások eredményeihez - erősen átfedik egymást. Az önmagukat írnek tartó hallgatók 80 százaléka katolikus, 18 százaléka református, míg a brit nemzeti hovatartozást jelölők kétharmada (66 százalék) protestáns, 17 százaléka katolikus.²⁶

A katolikus kisebbség és a protestáns többség közös jellemzője, hogy mindannyian brit állampolgárok. Ezért a belfast-i kutatás kérdőívében - annak ellenére, hogy a kérdezettek 56 százaléka írként határozta meg magát - a Nagy-Britanniához, a több nemzetet magába foglaló brit egységhez tartozás kritériumait vizsgáltuk. ("To consider somebody a British national in your opinion he/she must have a following charecteristics").

A magyar egyetemisták kérdőívében a magyarság, az észak -ír hallgatóknál a több nemzetet integráló brit kategória négy lehetséges kritériumát soroltuk fel. A csoporttagság szükségességét olyan kijelentésekről kellett eldönteni a kérdezetteknek, melyek közül kettő (állampolgárság és az országterület) az államnemzet, a másik kettő (anyanyelv és a származás) a kultúrnemzet koncepcióhoz kapcsolható. A magas válaszhány - különösen az észak-ír hallgatók mintájában - az ilyen típusú kérdésekkel szembeni bizonytalanságot tükröz.

3. tábla

A MAGYAR /BRIT HOVATARTOZÁSI KRITÉRIUMOK MEGÍTÉLÉSE (a kritériumot szükségesnek tartók százalékában)*

	magyar egyetemisták	észak-ír egyetemisták
Az anyanyelv magyar/angol legyen	45 (15)	27 (17)
Magyar/ brit állampolgár legyen	56 (9)	66 (13)
Magyarországon / Nagy-Britanniában éljen	26 (10)	41 (13)
Legalább az egyik szülő magyar / brit legyen	22 (7)	41 (18)

* zárójelben a válaszhányok arányát közöljük

A magyar egyetemisták - hasonlóan az elmúlt évek hazai ifjúsági vizsgálataihoz - az állampolgárságot és az anyanyelvet jelent sen nagyobb mértékben tartották szükségesnek, mint a területi és a származási kritériumokat.

Az észak-ír egyetemistákat elsősorban az állampolgárság preferálása jellemzi, az anyanyelv számukra a legkevésbé szükséges kritérium. Valószínű, hogy ebben - az akcentustól eltekintve - lényegében azonos, közös nyelv evidenciája is nagy szerepet játszik. A brit nemzeti tudat jogi

²⁵Megfelelő mintanagyság esetén az eredetileg kialakított kategóriák további, differenciáltabb, elsősorban a állampolgár-nemzettag kettős identitás elemzésére kínált volna lehetőséget: 1. ír - 33 százalék, 2. brit polgár & brit nemzethez tartozó- 23 százalék, 3. észak-ír -11 százalék, 4. ír polgár - 12 százalék, angol - 10 százalék, nem értelmezhető - 5 százalék , válaszhány: 6 százalék .

²⁶Az 1993-as NISA felvételtől a fordított irányú kapcsolatra találtunk adatokat. A katolikusok 61 százaléka írnek, 24 százaléka észak-írnek, 12 százaléka britnek, 1 százaléka ulsterinek tartotta magát, míg a protestánsok között az önmagát britnek tartók aránya 69 százalék. (Ulsteri 15, észak-ír 11, ír 2 százalék).

elemének hangsúlyozása nem meglepő, hiszen a Nagy-Britanniát alkotó négy ország lakosait a brit állampolgárság köti egyfajta "nemzetek feletti államnemzet" egységébe. Kutatásunk korlátai miatt nem volt lehetőségünk annak vizsgálatára, hogy az észak-ír nemzeti ideológiában milyen kapcsolódása van a történelmileg kondicionált integratív brit nemzeti tudat és a kisebbségi és regionális önállóság tudat elemeinek. Arra viszont választ kaphatunk, hogy mennyiben módosítja a brit kategória elemeinek megítélését az észak-ír egyetemisták önbesorolással definiált nemzeti identitása. A brit identitás különösen az állampolgárság esetében "erősíti fel" a Nagy-Britanniához tartozás elemeit. Az ír identitásukat vállalóak a brit hovatartozás kritériumaival szemben kevésbé szigorúak, de a szükségesség megítélésének sorrendje a britekhez hasonló.

4. tábla

A BRIT HOVATARTOZÁSI KRITÉRIUMOK MEGÍTÉLÉSE AZ ÉSZAK-ÍR EGYETEMISTÁK IDENTITÁS ALAPJÁN ELKÜLÖNÜLT CSOPORTJAIBAN
(a kritériumot szükségesnek tartók százalékában)

	Ír identitású csoport	Brit identitású csoport
Az anyanyelv angol legyen	29	33
Brit állampolgár legyen	73	83
Nagy-Britanniában éljen	41	43
Legalább az egyik szülő brit legyen	47	55

4. Demokratikus magatartásformák és nemzeti hovatartozás

Kutatásunk egyik hipotézise volt a nemzeti hovatartozás és a demokratikus attitűdök közötti kapcsolat feltételezése. Az eredmények szerint a feltételekhez nem kötött magyarság - hasonlóan a brit hovatartozás nyitott értelmezéséhez - a demokrácia értékeinek nagyobb mértékű preferálásával jár együtt. A magyarság kritériumok szükségességét elutasító egyetemistákat a demokratikus magatartásformák legtöbb dimenziójában nagyobb átlagérték jellemzi. Ez a tendencia nem érvényesül maradéktalanul az anyanyelv és az állampolgárság esetén. A magyar egyetemisták demokratikus attitűdje a kultúrnemzeti koncepció centrális eleme, az anyanyelv esetében tért el a többi kritériumtól. A nyelvi magyarság kritérium szükségességét hangsúlyozók demokratikus átlagai majdnem mindegyik (az állampolgárságot támogatók esetében három dimenzióban) is magasabbak, mint a feltételeket elutasító csoportoknál. Úgy tűnik, hogy a nemzetfejlődés herderi paradigmájában és a magyar kultúrában egyaránt kitüntetett szerepet játszó nyelv hatása abban az értelemben pozitív, hogy a magyarság fogalomban domináns nyelvi kritériumot támogatók demokratikus attitűdjei nyitottabbak. Hasonló tendencia van a szólásszabadság és a magyarság kritériumok között, ami a magyarság nyelvi értelmezése és a szólásszabadság, mint a leginkább elfogadott demokratikus érték kapcsolódását jelenti.

5. Tábla

A DEMOKRATIKUS MAGATARTÁSFORMÁK ÉS A MAGYAR HOVATARTOZÁS KRITÉRIUMAI (a dimenziók átlagpontjai)

	szülő kritérium		terület kritérium		állampolgárság kritérium		anyanyelv kritérium	
	igen	nem	igen	nem	igen	nem	igen	nem
politikai jelentőség	15*	23	17	24	20	23	22	19
politikai cinizmus	33*	45	37	44	39	45	43	39
gazdasági egyenlőség	55*	43	46	46	44*	53	48	45
társadalmi és etnikai egyenlőség	40*	53	42	52	50	48	46	51
politikai egyenlőség	16**	35	28	34	30	29	34*	26
szólás-szadabság-speciális	25	31	30	31	27*	34	32	27
szólás-szadabság-általános	80	76	81	77	76	79	79	78
a játék szabályai	36*	47	41	46	44	46	43	47

* $p < 0.005$, ** $p < 0.001$

A demokratikus attitűdök és a hovatarozási szempontok megítélésének nyitottsága közötti kapcsolat független attól, hogy a kérdezett egyetemisták kultúrnemzeti vagy államnemzeti fejlődési modellhez közelálló szocializációs környezetben élnek. A brit hovatarozás kritériumok szükségességét elutasító észak-ír egyetemistákat - a magyar hallgatóknál nagyobb mértékben - a demokratikus magatartásformák legtöbb dimenziójában nagyobb átlagérték jellemzi. A feltételekhez kötött, illetve nem kötött brit hovatarozás megítélése a demokrácia értékeinek még inkább eltér preferálásával jár együtt.

Észak-Írország politikai kultúráját meghatározó, a vallási és etnikai hovatarozás mentén jelentkez unionista-nacionalista elkülönülés lényegében - de nem kizárólagosan - területi probléma. Ezt jelzik az eredményeink is, mivel a brit hovatarozás és a demokrácia értékeivel való azonosulás közötti lineáris kapcsolatban a területi kritériumnak van eltérő szerepe. A politikai és társadalmi egyenlőség mellett "a játék szabályai" demokratikus dimenzió átlagpontjai magasabbak a terület dimenziót szükségesnek ítézők körében. Az észak-ír területi kérdéstől nem választható el az ezzel összefüggő társadalmi-etnikai egyenlőség problémája. A brit hovatarozás kritériumok megítélésén keresztül a társadalmi egyenlőségnek, mint demokratikus értéknek van eltérő szerepe. A brit hovatarozás nyitottságát jellemző magasabb demokratikus átlagpontok az államnemzeti koncepcióhoz kapcsolható identitás kritériumoknál

(állampolgárság és terület) mutatnak ellentétes értékeket, de csak egy esetben: a társadalmi és etnikai egyenlőség dimenzióban.

6. Tábla

A DEMOKRATIKUS MAGYATARTÁSFORMÁK ÉS A BRIT HOVATARTOZÁS KRITÉRIUMAI (a dimenziók átlagpontjai)

	szülő kritérium		terület kritérium		állampolgárság kritérium		anyanyelv kritérium	
	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem	Igen	Nem
politikai jelentőség	31	37	29	38	31	42	34	34
politikai cinizmus	21	21	18	24	20	23	20	21
gazdasági egyenlőség	77	79	78	78	78	81	74	80
társadalmi és etnikai egyenlőség	66	77	75	71	96	75	64	76
politikai egyenlőség	52**	75	65	61	63	69	61	65
szólaszadabság-speciális	64**	77	65*	74	69*	76	66*	73
szólaszadabság-általános	94	95	92*	96	93	97	92	95
a játék szabályai	58*	67	65	62	63	65	60	63

* $p < 0.005$, ** $p < 0.001$

5. Demokratikus magatartásformák és a vallás

A demokratikus értékek elfogadása nem független a hallgatók felekezeti hovatartozásától. Míg az észak-ír hallgatóknál a protestánsokat, addig a magyar egyetemista mintában a katolikusokat jellemzi demokratikusabb magatartás. Az eredményeket csak hipotetikusán tudjuk értelmezni, mivel a vallás és a demokratikus attitűdök közötti kapcsolat empirikus korábbi vizsgálatának hiányában csak a katolicizmus és a protestantizmus eltérő sajátossága és a McClosky tesztben használt értékek tartalma nyújthat támpontot.

A protestantizmushoz képest jelentősen szabályozottabb, rigidebb és hierarchikusabb struktúrájú katolikus vallás egyházi előírásainak maradéktalan követése, a katolikus egyház különleges helyzete és súlya mindig is jellemezte Írországot. A sok tekintetben antiliberalis (és antimodernizációs) értékrend több generáción keresztül átörökítése mellett feltehetően a katolikus kisebbségi lét zártsága és az ehhez kapcsolódó erős nacionalizmusnak is szerepe van abban, hogy az amerikai liberális demokrácia értékei közelebb állnak a protestáns észak-ír

egyetemistákhoz. A vallási és politikai kisebbségi helyzet azonban magyarázatot ad arra is, hogy a katolikusokat nagyobb mértékben jellemzi a társadalmi és a gazdasági egyenlőség értékeinek támogatása, valamint a politikai folyamatok befolyásolhatatlansága.

A magyar minta eredményeiket Debrecen vallási sajátosságaival magyarázhatjuk. Ismert, hogy a reformáció olyan alapelvét valósította meg a lelkiismereti szabadságnak, amelynek központi eleme volt az istennek tudatosan felelős személyiséget képviselő individualizmus. A debreceni "nyakas kálvinizmus" szépirodalomban is megörökített hagyományai az individuum szerepét feltehetően megerősíthette. Ez konfrontálódhatott a demokrácia közösségi értékeit kiemelő McClosky kijelentéssor állításaival. Ha elfogadjuk, hogy a kisebbségi lét inkább igényli a demokráciát, akkor a debreceni reformátusok többségi helyzetének is köszönhető, hogy a katolikus egyetemistákat a demokratikus magatartásformák hat dimenziójában is nagyobb átlagpont jellemzi. A református vallás egyénközpontú társadalomszemléletének dominanciáját mutatja az is, hogy a protestánsokat a szólásszabadság és a személyes politikai szerep hatékonyságának megítélése nagyobb mértékben jellemzi, mint a katolikusokat. További hipotetikus magyarázatelem lehet a hazai vallásszociológiai kutatások megállapítása, mely szerint a katolikus-nem katolikus arány lényegesen eltér a liberalizmus-konzervativizmus skálán viszonylag jól elkülönül politikai pártok szavazóbázisában. A katolikusok lényegesen többen vannak a konzervatív politikai értékeket megjelenítő KDNP, MDF és FKgP szavazói között, mint a konzervatívnak kevésbé tekinthető parlamenti pártokban (Tomka, 1996).

7. tábla

A DEMOKRATIKUS MAGATARTÁSFORMÁK ÉS A FELEKEZETI CSOPORTOK
(a dimenziók átlagpontjai)

	magyar	magyar	észak-ír	észak-ír
	protestáns	katolikus	protestáns	katolikus
a játék szabályai	45	50	66	61
szólásszabadság- általános	78	73	97	93
szólásszabadság- speciális	22**	35**	71	71
politikai egyenlőség	28	35	65	65
társadalmi és etnikai egyenlőség	43	48	67	75
gazdasági egyenlőség	44	46	70**	83**
politikai cinizmus	41	48	24	20
politikai jelentőség	27	23	41*	29*

* $p < 0.005$, ** $p < 0.001$

6. Nemzeti hovatartozás-típusok

A magyarság és a brit hovatartozás kritériumai megegyeztek az észak-ír és a magyar vizsgálatban, így az összevont adatbázis négy változójával végeztük el a kritériumok kapcsolódásának leírására alkalmas főkomponensanalízist. A két főkomponensbe rendeződött kritériumok szerveződési elve az államnemzeti és a kultúrnemzeti nemzetkonceptió, melyeket leginkább az állampolgárság pozitív (államnemzet faktor), illetve negatív (kultúrnemzet faktor) faktorsúlya különít el. Az anyanyelv és a terület kritérium szintén a két nemzetfejlődési koncepció logikája szerinti súllyal szerepel a főkomponensekben, viszont a származás - az elkülönülés szempontjából - indifferens szerepét jelzi, hogy mindkét főkomponens kialakításában pozitív súllyal van jelen.

8. Tábla

A MAGYAR/BRIT HOVATARTOZÁSI KRITÉRIUMOK ALAPJÁN ELKÜLÖNÜLT FŐKOMPONENSEK (faktorsúlyok alapján)

	államnemzet faktor	kultúrnemzet faktor
az anyanyelve magyar /angol legyen	0.01	0.96
magyar / brit állampolgár legyen	0.66	-0.21
Magyarországon / Nagy-Britanniában éljen	0.70	0.02
legalább az egyik szülője magyar / brit legyen	0.76	0.23
magyarozott varianciarány - százalékban	38.4	25.6

A lényegesen eltérő történelmi tradíciókat magába foglaló politikai kultúra és szocializációs környezet a hovatartozási kritériumok kapcsolódásában is nyomon követhető: a magyar egyetemistákat az államnemzeti koncepció elutasítása, az észak-ír hallgatókat ennek preferálása jellemzi. Ez azt is jelenti, hogy részben igazolódott az a hipotézisünk, mely szerint az államnemzeti modellt preferálók körében inkább jellemző a liberális demokrácia értékeinek az elfogadása, mint a herderi etnikai nemzetfogalmat támogatók között.

Láttuk, hogy az államnemzeti koncepciót preferáló észak-ír hallgatókat a demokratikus dimenziók többségében nagyobb átlagértékek jellemezték, mint az államnemzeti faktort elutasító magyar egyetemistákat. Azonban ez egyik esetben sem jár együtt a kultúrnemzeti koncepció támogatásával, illetve kirekesztésével.

Az elsősorban az anyanyelv fontosságát hangsúlyozó véleményítpushoz való semleges viszony két következménye van. 1. A nyugat-európai és a közép-európai leendő értelmiségiek két mintájában az összekapcsolódó nyelvi-származási szempontok nem befolyásolják a tágabb csoport-hovatartozás megítélését. 2. A demokratikus értékek szerinti elkülönülés csak az államnemzeti koncepcióhoz való viszonyban jelentkezik, mivel a kultúrnemzeti koncepciót sem az észak-ír, sem a magyar egyetemisták nem támogatják. Ugyanakkor nem beszélhetünk egyértelműen az államnemzeti koncepció elfogadásának vagy elutasításának kizárólagos szerepéről, mivel az államnemzeti faktorban a származás a legnagyobb súllyal szerepel. A kétféle nemzetkonceptióhoz kapcsolható hovatartozási típus szerveződésében a származás kritériumnak egyfajta áthidaló funkciója van, amely az

egyetemisták gondolkodásában - az államnemzeti faktor esetében- a két nemzetkoncepció elemeinek együttes jelenlétét biztosítja. Ebből a dominánsan államnemzeti, de a származás miatt heterogén véleményítusból hiányzik a nyelv, amely a homogén kultúrnemzeti faktorban meghatározó. Az állampolgárságot markánsan elutasító és egyúttal az anyanyelvet erősen preferáló véleményítushoz való semleges viszony mindkét almintánál azt jelzi, hogy az egyetemisták - éljenek akár Magyarországon, akár Észak-Írországból - a nemzeti hovatartozásukat nem a nyelv-állampolgárság dichotómiát élesen tartalmazó gondolati logika alapján, hanem a nyelvet kirekesztő, a származást az államnemzeti koncepcióval rokon kritérium elemekbe beemelő, "kompromisszumos" véleményítus elfogadásával vagy elutasításával definiálják. Az inkább államnemzeti faktornak nevezhető főkomponens magyar elutasítása és észak-ír támogatása - a két régió nemzetfejlődési tradícióinak tükrében - logikusnak tűnik. Azonban csak további kutatások adhatnak választ arra a kérdésre, hogy mi motiválja a kultúrnemzeti faktortal szembeni, régióktól független konfliktuskerülő attitűdöt. Az önbesorolás alapján elkülönült két észak-ír csoport közül a briteket jobban jellemzi az államnemzeti koncepcióval rokon hovatartozási típus preferálása.

Ha a kétféle nemzetkoncepcióhoz közeli hovatartozási típusokat leképező főkomponensek score átlagait a felekezeti csoportok szerinti bontásban vizsgáljuk, elemzésünk talán legérdekesebb összefüggésére következtethetünk. Az államnemzeti koncepciót felekezeti hovatartozástól függetlenül a magyar egyetemisták elutasítják, az észak-írek támogatják, de a nyelvi kritériumot kirekesztő típusúhoz való viszony intenzitása már eltér. A vallás mintegy felerősíti az államnemzeti típus elfogadását, illetve elutasítását: ha az egyetemista kért észak-ír és protestáns, akkor az államnemzeti koncepció preferálása valószínűen jobban jellemzi, mintha katolikus lenne. Ha a válaszadó magyar és katolikus, akkor az elutasítás jóval valószínűbb, mintha a protestáns felekezethez tartozna.

Mint láttuk, a nyelvi kritériumot kiemelt kultúrnemzeti koncepcióhoz való viszony semleges volt a magyar és az észak-ír egyetemisták körében. Ha követjük a Lazarsfeld- paradigma (Lazarsfeld, P.- Pasanella, A. - Rosenberg M. 1972) logikáját és az eredeti mintákat felosztó vallási csoportok szerinti score átlagokat nézzük, ez a semlegesség megtörik, mivel az észak-ír protestáns és a magyar katolikus egyetemisták - az államnemzeti koncepcióhoz való eltérő viszonyulás ellenére - egyaránt támogatják a nyelv szerepét hangsúlyozó kultúrnemzeti hovatartozás koncepciót. Korábban megállapítottuk, hogy a demokratikus értékek elfogadása nem független a hallgatók felekezeti hovatartozásától. Láttuk, hogy az észak-ír hallgatóknál a protestánsok, a magyar egyetemistáknál a katolikusok bizonyultak a liberális demokrácia értékeivel szemben toleránsabbnak. Így feltételezhető, hogy a kultúrnemzeti koncepció támogatásában szerepe van a liberális demokrácia értékeinek vállalásának. Kutatásunk metodikai korlátai miatt óvatosan kell értelmezni azt az adatokból kirajzolódó következtetést, mely szerint a kultúrnemzeti koncepcióval rokon hovatartozás preferálása a vallási jellemzőkhöz kapcsolódik és egyúttal függvénye a demokrácia liberális értékeinek nagyobb mértékű elfogadásának.

9. tábla

A MAGYAR/ BRIT HOVATARTOZÁSI KRITÉRIUMOK ALAPJÁN ELKÜLÖNÜLT FŐKOMPONENSEK SCORE ÁTLAGAI

	Államnemzet faktor	Kultúrnemzet faktor
Magyar egyetemisták - teljes alminta	-0.28	0.01
Észak-ír egyetemisták - teljes alminta	0.33	-0.01
Magyar egyetemisták - protestánsok	-0.13	-0.09
Észak-ír egyetemisták - protestánsok	0.55	0.16
Magyar egyetemisták - katolikusok	-0.61	0.15
Észak-ír egyetemisták - katolikusok	0.40	-0.01
Észak-ír egyetemisták - brit identitás	0.43	-0.06
Észak-ír egyetemisták - ír identitás	0.23	-0.02
Észak-ír egyetemisták - identitás válaszhány	0.53	0.30

IV. ÖSSZEGZÉS

A magyar és észak-ír egyetemisták körében végzett összehasonlító kutatásunk igazolta, hogy a nyugat-európai nemzetfejlődést jellemző államnemzeti modell preferálók körében inkább jellemző a modern demokrácia értékeinek az elfogadása, mint a herderi etnikai nemzetfogalmat (kultúrnemzeti modell) támogatók között.

A hazai ifjúsági vizsgálatok eredményeivel összhangban a magyarság definiálásánál a magyar egyetemisták az *állampolgárságot* és az *anyanyelvet* jelentősen nagyobb mértékben tartották szükségesnek, mint a területi és a származási kritériumokat. Az észak-ír egyetemistákat elsősorban az *állampolgárság* preferálása jellemzi, az anyanyelv számukra a legkevésbé szükséges kritérium. A nemzeti hovatartozási kritériumok szükségességének elutasítása – függetlenül attól, hogy a szocializációs környezet a kultúr/etnikai nemzeti vagy állam/polgári nemzeti fejlődési modellhez állt-e közel – mindkét felvételnél a demokratikus értékek nagyobb mértékű preferálásával jár együtt. Ugyanakkor a magyar egyetemistákat az államnemzeti koncepció elutasítása, az észak-ír hallgatókat ennek preferálása jellemzi. Ez azonban egyik esetben sem jár együtt a kultúrnemzeti koncepció támogatásával, illetve kirekesztésével. A demokratikus értékek elfogadása nem független a hallgatók felekezeti hovatartozásától. Míg az észak-ír hallgatóknál a protestánsokat, addig a magyar egyetemista mintában a katolikusokat jellemzi demokratikusabb magatartás.

A két kutatás eddigi következtetéseihez hasonlóan, további empirikus vizsgálatok szükségesek annak a megállapításnak a metodikailag korrekt igazolásához, mely szerint az egyetemistáknak a kultúrnemzeti koncepcióhoz való semleges viszonya csak látszólagos, mivel

az a felekezeti hovatartozáson keresztül függvénye a demokratikus értékekhez való viszonyoknak.

IIRODALOM

- Anderson, Benedict: Imagined Communities, 2nd edn, Verso, London, 1991.
- Bendix, Raymond: Nation-building and Citizenship, Action Books, New York, 1969.
- Csepeli György: Nemzet által homályosan. Századvég. Budapest, 1992.
- Csepeli György: Children of a Paradise Lost. In.: From Subject to Citizen. Ed.: György Csepeli, Daniel German, László Kéri, István Stumpf. Hungarian Center for Political Education, Budapest, 1994.
- Csepeli György-Závecz Tibor: Európai és nemzeti kötődések a magyar tizenévesek körében. Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. Szerkesztette: Gázsó Ferenc, Stumpf István. Ezredforduló Alapítvány, Budapest, 1995.
- Gallagher, A.M.: Social Identity and the Northern Ireland Conflict. Human Relations, Volume 42, Number 10, 1989.
- Gázsó Ferenc: Nemzedéki orientációk instabil társadalmi környezetben. In.: Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón. Szerk.: Gázsó Ferenc és Stumpf István. Ezredforduló Alapítvány. Budapest, 1995.
- Greven, Michael T.: A demokrácia és az intézmények. Politikatudományi Szemle, 1995. 1. sz.
- Harcsa István-Tomka Miklós: A felekezeti viszonyok és a vallásgyakorlás néhány jellemzője. In: Társadalmi Riport 1994. Szerk.: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György. TÁRKI, Budapest, 1994.
- Trew, Karen (QUB): What it means to be Irish seen from a Northern perspective. The Irish Journal of Psychology. 1994.15. 2&3.
- Kende Péter: Szakítani a nemzetállamisággal. In.: Miért nincs rend Kelet-Közép-Európában? Osiris-Századvég, Budapest, 1994.
- Kéri László: Új kihívások előtt. In.: Állam és polgár. Szerk.: Csepeli György, Kéri László, Stumpf István. MTA Politikai Tudományok Intézete- Magyarországi Politikai Képzési Központ, Budapest, 1992.
- Lazarsfeld, P.- Pasanella, A. - Rosenberg M. (eds.) : Continuities in the Language of Social Research. New York, Free Press, 1972.
- Lázár Guy: A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. Kandidátusi értekezés. Kézirat. 1994.

- Nagle, John D.: Political Generation Theory and Post-Communist Youth in East-Central Europe. *Research in Social Movements, Conflicts and Change*, 1994, 17, 25-52.
- Waddel, Neil and Cairns, Ed: Identity preferences in Northern Ireland. *Political Psychology*, Vol. 12. No. 2. 1991.
- McClosky, Herbert.: Consensus and Ideology in American Politics. *American Political Science Review*. 58.(1964) 361-382.p.
- Moxon-Browne. E. 1991. National identity in Northern Ireland. In.: P. Stringer & G. Robinson (eds.) *Social attitudes in Northern Ireland*. Belfast: Backstaff Press. Whyte, J.. *Interpreting Northern Ireland*. Oxford. Oxford University Press, 1990
- Mouzelis, Nicos: *Politics in the Semi-Periphery: Early Parliamentarism and Late Industrialization in the Balkans and Latin-America*, London, 1986
- Murányi István: Középisikolások nemzet-és magyarságtudata Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Nyíregyháza, Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 1995.2. sz.
- Tomka Miklós: Transformations of the religious system in Hungary at the end of the 20th century - with references to other Central-European societies. Conference in Sociology of Religion, Oreda 19-21. 4. 1996.
- Simon János: A demokrácia értelmezése a posztkommunista országokban. *Szociológiai Szemle*, 1996. 1.sz.
- Stumpf István: Generációs kihívás egy új politikai-szocializációs er térben. In.: Állam és polgár. Szerk.: Csepeli György, Kéri László, Stumpf István. MTA Politikai Tudományok Intézete- Magyarországi Politikai Képzési Központ, Budapest, 1992.
- Stumpf István: Ifjúság, politikai részvétel, pártpreferenciák. In.: *Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón*. Szerk.: Gászó Ferenc és Stumpf István. *Ezredforduló Alapítvány*. Budapest, 1995.
- Szabó Ildikó-Murányi István: Nemzet és magyarság. Állampolgárság és nemzeti hovatartozás egy vizsgálat tükrében. *Regio*, 1993.1.sz.
- Szabó Ildikó: A politikai szocializáció nyomában. *Politikatudományi Szemle*, 1994. 2.szám.
- Szabó Ildikó-Örkény Antal: A 14-15 évesek interkulturális világképe. *Regio*, 1995. 4. sz.
- Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról. *Történelmi Szemle*. 1981. 3.sz.
- Wesolowski, Włodzimierz: The Nature of Social Ties and the Future of Postcommunist Society: Poland after Solidarity in: John A Hall (ed.), *Civil Society. Theory, History and Comparison*, Polity Press, Cambridge, 1995. 110-135.p.

- Weber, Max: Economy and Society, ed. G. Roth and C. Wittich, University of California press, Berkeley, Cal., 1978

MELLÉKLET

A demokratikus magatartásformák dimenziókhöz tartozó kijelentésekre adott válaszok százalékos aránya. Zárójelben a válaszhiány arányokat jelöltük.

A JÁTÉK SZABÁLYAI

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
Van amikor jobb, ha az emberek nem várnak kormányzatra, hanem maguktól cselekszenek** (D)	54(19)	30(3)
Ia szükséges, a többségnek joga van rvényteleníteni a kisebbség akaratát** (D)	23(10)	85(2)
Ia azt akarnánk, hogy minél nagyobb szabadság legyen, sok embernek szenvednie kellene** (D)	30(7)	76(2)
Nem érdekelnek a politikusok módszerei, a jó ügy érdekében teszik** (D)	56(15)	79(0)
Elfájdnom minden igazságtalanság megengedhető, a jó célokat érnek el vele. (D)	69(6)	66(2)
A politikusoknak nem kell túlzottan lelkiismeretesnek lenni, ha el akarnak érni valamit ** (D)	81(1)	42(2)
Az embereknek meg kell engedni, hogy szavazzanak, akkor is, ha nem tudják pontosan, hogy miről van szó ** (A)	38(11)	69(0)
Az emberiség hasznára való nagy dolgok véghezviteléhez gyakran könyörtelennek kell lenni** (D)	49(9)	70(0)
Az ível kevés politikus büntetlen, nem értem, hogy miért lesznek idegesek, ha ez kiderül** (D)	31(11)	61(1)
Ia nem szegjük meg, akkor jogos megkerülni törvényt** (D)	28(22)	41(2)
Ia kell, akkor erőszakkal is meg kell menteni a hagyományos magyar/brit értékeket** (D)	36(10)	77(5)

* p < 0.005, ** p < 0.001

ÁLTALÁNOS SZÓLÁSSZADABSÁG

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
Véleményt nyilváníthatnak azok is, akik nem az átlagnak megfelelő életet élnek ** (A)	35(13)	98(0)
Nem érdekes, hogy valaki milyen politikai elveket vall, ugyanazokat a jogokat és védelmet élvezheti, mint bárki más * (A)	93(1)	99(0)
Nem érdekes, hogy valaki mit képvisel, joga van a szólásszabadságra ** (A)	83(6)	94(0)
Senkinek sincs joga megparancsolni a másik embernek, mit olvasson és mit nem ** (A)	79(10)	94(0)
Nem lehetsz biztos abban, hogy egy vélemény jó vagy nem, amíg azt szabadon meg nem vitatják. (A)	95(2)	96(1)
Nem bízom az olyan emberekben, akik elhatározzák, hogy milyen véleményeket lehet hangoztatni ** (A)	60(7)	86(2)
Anélkül, hogy az eltér véleményeket nem ismernénk egy vitában kevés az esély arra, hogy az igazság kiderüljön * (A)	81(9)	94(4)

A lelkiismereti szabadság éppúgy szabadságot jelent az ateistának, mint a hívőnek, bármelyik egyházhoz tartozzon is* (A)	81(7)	93(2)
--	-------	-------

* p < 0.005, ** p < 0.001

SPECIÁLIS SZÓLÁSSZABADSÁG

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
A szabadság senkit sem jogosít fel arra, hogy idegen eszméket tanítson az iskolában ** (D)	2(9)	84(1)
Egy embernek, ha nem tudja pontosan, hogy miről beszél, nem szabad megengedni, hogy beszédet mondjon** (D)	33(22)	78(0)
Amikor az ország nagy bajban van, még akkor is kényszeríthetjük az embereket elveik megtagadására, ha ez sérti a jogukat** (D)	58(14)	92(0)
Az a könyv, amely politikailag káros, nem lehet jó könyv, s nem kellene publikálni ** (D)	26(10)	67(4)
Addig nem tekinthet egy ember bűnösnek, míg vádlóival nem szembesítették ** (A)	23(22)	76(1)
Ha egy személyt törvénytelen bizonyítékok alapján ítélnék el, ki kell őt engedni, s a bizonyítékokat elvetni** (A)	56(14)	74(2)
Ha valakit hazaárulással, vagy más súlyos bűnnel gyanúsítanak, ne engedjék meg, hogy ideiglenesen szabadlábra helyezték ** (D)	14(19)	46(0)
Nem érdemel sok figyelmet az az ember aki a törvényekben csak a kibúvokat keresi** (D)	23(21)	55(4)
Az állampolgárnak fel kell lépni a szélsőséges politikai csoportokkal szemben, nem engedhet meg, hogy a bíróságok lassú és követhetetlen munkájától függjünk ** (D)	32(25)	69(6)

* p < 0.005, ** p < 0.001

POLITIKAI EGYENLŐSÉG

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
Az a legnagyobb baj a demokráciában, hogy emberek többsége nem tudja, hogy mi a legjobb a számára ** (D)	46(15)	64(1)
Kevés ember tudja pontosan, hogy mi a legfőbb érdeke hosszú távon** (D)	33(10)	66(2)
A politikusok érvelései a legtöbb szavazó számára túl bonyolultak ** (D)	20(8)	66(2)
A legtöbb embernek nincs elég esze ahhoz, hogy okosan kiválassza saját vezetőjét** (D)	20(14)	67(0)
Mindig szükség lesz arra, hogy néhány erős és ügyes ember mindenkit vezessen ** (D)	35(10)	56(2)

TÁRSADALMI ÉS ETNIKAI EGYENLŐSÉG

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
Meg kell tanítani a gyermekeket, hogy minden ember egyenlőnek született, de néhányan jobbak a többinél** (D)	17(12)	67(0)
Éppen úgy, ahogyan vannak kiváló fajtájú versenylovak, néhány népfaj természetesen jobb, mint mások. (D)	53(18)	84(0)
Ha megtörténne az, hogy megmértenek az egyes fajok, bizonyára nem lenne mind egyenlő ** (D)	76(8)	67(0)

Az a probléma bizonyos kisebbségi csoportokkal, hogy a jó környezetre is rossz hatással vannak ** (D)	49(15)	74(4)
---	--------	-------

* $p < 0.005$, ** $p < 0.001$

GAZDASÁGI EGYENLŐSÉG

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
A munkás nem kapja meg a javak elosztásakor azt, amit termel** (A)	42(32)	66(10)
Minden embernek szép lakása legyen, még akkor is, ha az államnak kell biztosítani** (A)	76(13)	79(2)
Ha az egyén nem talál munkát, akkor a kormánynak kell adni** (A)	36(15)	74(2)
A kormánynak biztosítania kell, hogy mindenki jólétben éljen** (A)	47(16)	93(0)
Mindig lesz szegénység, ezért a gyermekeknek hozzá kell szokni a gondolatához** (D)	30(11)	84(1)

* $p < 0.005$, ** $p < 0.001$

POLITIKAI CINIZMUS

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
A legtöbb politikus mindenekeelőtt önmagával törődik ** (D)	41(19)	23(0)
A parlamenti pártokat a gazdagok ellenőrzik, s csak az érdekükben tevékenykednek ** (D)	18(18)	26(4)
Számos politikust megvásárolt a magántőke** (D)	48(24)	14(1)
Elkerülöm a közhivatalokat, amennyire csak tudom ** (D)	16(24)	45(2)
A legtöbb megbízható politikus megteszi azt, amit az ország számára a legjobbnak gondol** (A)	67(12)	24(1)
Rendszerint hiszek abban, hogy a kormány azt teszi, ami helyes** (A)	67(19)	21(1)
Azok az emberek, akik vezetnek, mégcsak nem is ismerik az országot** (D)	47(16)	7(1)
Ennek az országnak a törvényeit úgy tüntetik fel, hogy egyenlően érvényesek mindenkire, de valójában a gazdag emberek törvényei** (D)	46(23)	20(1)
Nem érdekes, hogy mit gondolnak az emberek, néhány ember majd eligazgatja a dolgokat valahogy ** (D)	40(29)	13(0)
Ugy tűnik nekem, hogy a legtöbb politikus nem gondolja komolyan azt, amit mond** (D)	60(17)	16(4)
Gyakorlatilag nincs összefüggés aközött, amit a politikus mond és amit tesz** (D)	33(21)	20(1)
Az átlagembereknek nincsenek meg a bíróságon azok a lehetőségeik, amelyeket megérdemelnének** (D)	42(15)	28(2)
A legtöbb politikai pártnak csak az a fontos, hogy megnyerje a választásokat és semmi több** (D)	30(32)	21(1)
Minden politikát a politikai "fejesek" irányítanak (D)	22(9)	24(4)

* $p < 0.005$, ** $p < 0.001$

POLITIKAI JELENTŐSÉG

Demokratikus válaszok (A: egyetért, D: ellenzi)	Magyar alminta	Ír alminta
Nincs értelme, hogy a politikai dolgok miatt törjem a fejemet, ugysem tudok semmit sem tenni értük ** (D)	14(18)	80(1)
Az az érzésem, hogy a politikai vezetőket alig érdeklik, hogy a hozzám hasonló emberek mit akarnak ** (D)	39(10)	23(3)
Semmilyen hatással sem vagyok arra, ami a politikában történik** (D)	24(10)	29(2)
A politikai pártok annyira nagyok, hogy az átlagos tagnak nincs beleszólása abba, hogy mi történik valójában* (D)	22(10)	30(1)
Nem látszik túl nagy kapcsolat aközött, hogy én mit gondolok és hogy mit tesz a képviselőm** (D)	26(16)	18(2)
Úgy tűnik, bárkire szavazom, a dolgok ugyanúgy mennek tovább** (D)	7(21)	18(2)

* p < 0.005, ** p < 0.001